

dr hab. Dariusz Magier, prof. UPH
Zakład Archiwistyki
Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Siedlce, dn. 23.05.2018 r.

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Kamila Kaliszuka pt.
„Komitet Wojewódzki PZPR w Gdańsku w latach 1956-1959”**

Dzieje PPR/PZPR to nadal nieprzebadana całościowo część polskiej historii. Dlatego tak istotne w tym względzie są badania regionalne oraz problemowe, które złożą się kiedyś na całościowe ujęcie problematyki. Do takich należy dysertacja Kamila Kaliszuka, który postawił sobie zadanie całościowego opisu ustroju i najważniejszych form działalności Komitetu Wojewódzkiego partii komunistycznej w Gdańsku w krótkim okresie dziejów, czyli w latach 1956-1959. Nie może być wątpliwości co do tematu badawczego. Praca partyjna na określonym obszarze skupiała się w komitetach, przy czym komitety wojewódzkie były tymi szczeblami organizacji partyjnej, które odgrywały największą rolę w terenie w całym okresie PRL. Zrazu natomiast rzucają się w oczy i zastanawiają cezury czasowe pracy, a zwłaszcza rok 1959, który nie należy do jakichkolwiek granicznych lat periodyzacji dziejów Polski. I rzeczywiście taką nie jest. Autor powołuje się na inny klucz wyboru czasokresu badawczego, a jest nim kryzys wewnątrzpartyjny rozpoczęty Październikiem '56 a zakończony III Zjazdem PZPR w marcu 1959 r. Nie jest to przypadek, bowiem to w przesileniach politycznych chce widzieć Kamil Kaliszuk kamienie milowe dziejów organizacji i wyznaczniki rozwoju partii komunistycznej. W historii KPRP/KPP oraz PPR/PZPR widzi on powtarzający się cykl kryzysów, przemian i stabilizacji. Z tego też punktu widzenia zasadne wydawało mu się rozpoczęcie pracy od powstania ruchu komunistycznego w Polsce w 1918 r. i szczegółowe jego opisanie.

Prawdę mówiąc nie przekonuje mnie to. Oczywiście przesilenia polityczne w partii komunistycznej rzeczywiście się powtarzały, ale owa destrukcyjno-stymulująca skaza wewnątrzustrojowa organizacji nie została ani wystarczająco dobitnie wyartykułowana ani

zadowalająco scharakteryzowana. Zresztą okoliczności funkcjonowania partii w okresie konspiracyjnym 1918-1944 były tak odmienne od okresu sprawowania przez nią władzy w państwie w latach 1944-1989, że karkołomne byłoby tłumaczenie przesileń politycznych jakąś wewnętrzną cechą genetyczną. Podobnie odwoływanie się do – wydawałoby się przebrzmiałych – teorii historiografii PRL-owskiej periodyzujących dzieje poprzez kolejne Zjazdy partii, są mało przekonujące.

Nie oznacza to zanegowania przeze mnie okresu wybranego przez Autora, gdyż szczegółowa analiza krótkookresowa zagadnienia rzeczywiście rodzi duże możliwości badawcze dając szerokie pole do opisu w zakresie szerszego przekroju organizacji partyjnej. W tym zakresie jest dysertacja Kamila Kaliszuka bardzo interesującym badaniem wycinkowym historii KW PZPR w Gdańsku, impresjonistycznym (na daną chwilę) spojrzeniem na jego funkcjonowanie w arcyciekawym okresie kryzysu popaździernikowego. Już samo to, bez odwoływania się do literatury z zakresu materializmu historycznego oraz cykliczności kryzysów wewnątrzpartyjnych, jest argumentem za wyborem takich właśnie cezur czasowych, które rozpoczyna Październik '56, a kończyć może III Zjazd PZPR czy też VII Konferencja gdańskiej organizacji partyjnej.

Praca złożona jest ze „Wstępu”, ośmiu rozdziałów, „Zakończenia” oraz „Bibliografii”, „Map”, „Spisu tabel”, „Spisu wykresów” i „Załączników”. O zasadności rozdziału pierwszego, zatytułowanego „Polski ruch komunistyczny od końca 1918 ro do marca 1959 r. Przesilenie jako czynnik sprawczy w funkcjonowaniu partii” już wyżej swoje zdanie wyraziłem. Chociaż poprawny, nie wnosi w moim przekonaniu nic nowego do naszej wiedzy o sowieckiej agenturze komunistycznej okresu międzywojennego w Polsce, choć właściwie ją podsumowuje i systematyzuje. Tym bardziej, że nie jest bezpośrednio związany z zasadniczą częścią pracy. Struktura pozostałej części już nie budzi moich obiekcji. W drugim rozdziale zatytułowanym „Społeczno-polityczne uwarunkowania funkcjonowania KW PZPR Gdańsk” Autor poruszył kwestie społeczne i administracyjne oraz syntetycznie opisał losy PPR i PZPR w województwie gdańskim do momentu objętego głównym założeniem badawczym dysertacji, budując solidne tło polityczne do dalszych części pracy. Rozdział trzeci („Gdańska PZPR w czasach przełomu”), czwarty („Kryzys w gdańskiej PZPR”), i piąty („Struktura i funkcjonowanie wojewódzkiej organizacji partyjnej”) to wnikliwa charakterystyka organizacji, struktury i działania poszczególnych szczebli i organów partii. Szósty rozdział („Ludzie gdańskiej PZPR”) poświęcony został aparatowi i aktywowi partii komunistycznej w województwie gdańskim, przy czym statystyczne spojrzenie na zagadnienie zawiera ciekawe i nowatorskie informacje w tym względzie. W rozdziale siódmym Kamil Kaliszuk

zaprezentował „Wybrane aspekty funkcjonowania KW PZPR Gdańsk”, rysując przed czytelnikiem arcyciekawy obraz, na który składają się zagadnienia finansowania partii, szkoleń partyjnych, nomenklatury oraz – szczególnie wartościowe przy wycinkowej analizie – badania komparatystyczne przedstawiające gdański KW na tle innych organizacji PZPR w kraju. W rozdziale ósmym Autor zaprezentował „Główne kierunki polityki KW PZPR Gdańsk”, czyli współpracę z koncesjonowanymi stronnictwami, pracę wśród osób związanych zawodowo z morzem, stosunki z prasą, ludnością autochtoniczną i napływową, z wsią, sprawy gospodarcze, politykę wobec Kościoła, młodzieży, kobiet oraz nadzór nad funkcjonowaniem rad narodowych. Wybór zagadnień charakteryzujących politykę PZPR w województwie gdańskim w latach 1956-1959 wydaje się optymalny i reprezentatywny dla głównych działań podejmowanych przez partię komunistyczną w tym okresie.

Odnosnie wstępu, jako archiwista, mam jedną uwagę odnośnie zapisu głównej podstawy źródłowej pracy. Na s. 20 Autor zauważył, że bazą dla jego prac badawczych są materiały archiwalne zgromadzone w „Zespole Akt KW PZPR w Gdańsku o sygnaturze 2384”, co po pierwsze sugeruje inną nazwę zespołu niż nosi on w rzeczywistości, a po drugie zespoły oznaczane są w archiwach państwowych numerami a nie sygnaturami. To jednak drobna uwaga techniczna.

W drugim rozdziale Kamil Kaliszuk świetnie ujął bezradność lokalnych struktur partii wobec narastającego kryzysu. Zwłaszcza w podrozdziale „Październik na Wybrzeżu” widać to doskonale, gdy jedyną rzeczą, jaką miejscowa PZPR może przeciwstawić narastającym napięciom, są zaklęcia wygłaszane w partyjnej nowomowie podczas plenum, w niepewnej atmosferze braku jakichkolwiek informacji z centrali. Tak oto symulakrum centralizmu demokratycznego udające demokrację wewnątrzpartyjną okazuje się bezużyteczne, gdy brakuje wytycznych z góry. Wszystko to zostało umieszczone na świetnie zarysowanym tle miejscowych warunków. Ten oraz kolejny rozdział doskonale wprowadzają w zagadnienie główne, jakim niewątpliwie jest obraz struktury partyjnej i jej funkcjonowania.

Autor trafnie rozpoznał i opisał organizację władzy partyjnej na terenie województwa i poprawnie przeanalizował rzeczywistą hierarchię, niekoniecznie odpowiadającą formalnym rozwiązaniom. Za niezwykle wartościowe uznać należy szczegółowe opisy przygotowań, przebiegu i teatralności konferencji, charakterystykę KW, Egzekutywy, Sekretariatu, wydziałów i komisji. Bardzo pomocna informacyjnie jest tabela wątków poruszanych podczas plenów, choć przecież to zaledwie tematy przykładowe, oraz kształtowania się liczby etatów w poszczególnych wydziałach KW. Kamil Kaliszuk nie pominął również komitetów niższego szczebla, które gęstą siecią oplatały siedziby ośrodków administracyjnych, wsie i zakłady

pracy. Szczególnie ciekawe są zagadnienia ilości i liczebności podstawowych organizacji partyjnych, na przykładzie których najlepiej widać wpływ przesilenia na struktury partii. Również w tym zakresie graficzne rozwiązania są niezwykle pomocne, a ich różnorodność pozwoliła na prezentację ustaleń statystycznych w jak najbardziej przejrzysty dla czytelnika sposób.

Walor nowości posiadają rozważania ogólne dotyczące aktywu i aparatu partyjnego. Trafne jest zwrócenie uwagi na niejednoznaczność zwłaszcza tego pierwszego określenia, które było nieostre i znaczeniowo zmieniało się w czasie. Z kolei charakterystyka podziału aparatu komitetów partyjnych pozwala na wyrobienie sobie opinii o etatowych pracownikach partii. Rozdział „Struktura i funkcjonowanie wojewódzkiej organizacji partyjnej” wydaje się być najlepszą częścią pracy, niosącą cenne, nowe informacje o dziejach ustrojowych partii komunistycznej w województwie gdańskim w omawianym okresie.

Pracę charakteryzuje mocno rozbudowany aparat krytyczny. Autor nie tylko odsyła do źródeł, ale wprowadza czytelnika w szczegóły zagadnienia, omawia ustalenia innych badaczy, aktywnie reaguje na meandry przekazu źródeł i tłumaczy sposób swojego rozumowania. Dlatego nierzadko więcej dzieje się pod kreską oddzielającą właściwą narrację od przypisów, ale w przypadku „Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Gdańsku w latach 1956-1959” ten sposób pisania nie razi i nie psuje lektury, gdyż język Kamila Kaliszuka jest komunikatywny i poprawny. Podział bibliografii bez zarzutu, źródła należycie wykorzystane i zinterpretowane, literatura dobrana odpowiednio, uwzględniająca najnowsze publikacje.

Podsumowując należy stwierdzić, że główne cele, które Autor postawił przed sobą – o ile były nimi przedstawienie dziejów ustrojowych oraz sposobu funkcjonowania KW i wojewódzkiej organizacji partyjnej w krótkim, wycinkowym okresie kryzysu lat 1956-1959 – a tak je właśnie widzę, niewątpliwie udało się mu zrealizować. O wiele mniej przekonujący jest dla mnie w zakresie tezy o wpływie kryzysów politycznych na rozwój organizacji (tematyka ta podejmowana jest głównie we wstępie i zakończeniu), zwłaszcza jeśli łącznie potraktujemy okres międzywojenny i powojenny. Nie ma to jednak wpływu na główne ustalenia pracy, gdyż Autor dokonał charakterystyki gdańskiej PZPR, jej struktury, organizacji, członków oraz przeanalizował formy działania w wielu sferach. Ustalenia są nowatorskie, wartościowe, tezy udowodnione, wnioski wyciągane prawidłowo, zaś całość może stanowić doskonałą podstawę do wydania drukiem publikacji o KW PZPR w Gdańsku w latach kryzysu popaździernikowego.

W związku z powyższym stwierdzam, że praca Kamila Kaliszuka pt. „Komitet Wojewódzki PZPR w Gdańsku w latach 1956-1959” spełnia wymogi stawiane rozprawom

doktorskim określone w art. 13 ustawy z dnia 14.03.2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2003, nr 65, poz. 595 z późn. zm.).

Dariusz Napier